

Передмова

Андрій Курков

Війна завжди починається зі слів. І в цьому, зрештою, немає нічого дивного — слова формували людську цивілізацію від самих її початків. А слова, що передують війні, використовують як зброю: їх добирають саме так, щоб принизити і знищити ворога — довести, що ворог не має права на існування.

Я весь час пригадую перші дні повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року. І не тільки перші вибухи російських ракет над українськими містами, а й мої власні намагання збагнути, як Росії вдалося переконати своїх громадян коїти такі жадливі воєнні злочини проти сусіднього народу — українців. Чи можна було домогтися такого без допомоги слів? Звісно, що ні. Двадцять років пропаганди на російському телебаченні та з вуст політичних маніпуляторів переконали цілі верстви російського суспільства в тому, що українці — фашисти, і що їх треба знищити.

Остаточний «смертний вирок» українському народу було виголошено в статті політтехнолога Тимофея Сергєйцева, яку опублікувало російське державне інформаційне агентство «РИА Новости» 3 квітня 2022 року під назвою «Що Росії робити з Україною». Окрім обіцянки, що держава під назвою Україна ніколи більше не існуватиме як така, у статті було пояснення, що чекає на український народ: «денацифікація неминуче потягне за собою й деукраїнізацію, тобто відмову від широкомасштабного штучного нав'язування етнічної складової в самоідентифікації населення, що мешкає на теренах історичних Малоросії та Новоросії». Отже, стало очевидно, що війна ведеться не лише за розширення російської території, а й для того, щоб остаточно винищити українську ідентичність і культуру.

Ця стаття в «РИА Новости» показує, що в Росії поняття «українці» використовується на позначення етнічної групи, а не різних людей, які належать до певного політичного утворення — Української нації. Насправді все зовсім інакше. За тридцять років існування України після проголошення її незалежності етнічні румуни, поляки, росіяни, євреї, вірмени та азербайджанці стали українцями. Цілоком свідомо стали українцями кримські татари, багато з яких не прийняли анексію їхньої батьківщини Росією в 2014 році й відмовилися від російських паспортів. Стали українцями й етнічні болгари, молдовани, гагаузи та греки, які живуть у Криму.

За це тридцятиліття Україна стала політичною нацією з сильним почуттям ідентичності. Багато в чому це було прямим наслідком антиукраїнської політики Кремля. Я вперше гостро усвідомив свою особисту відповідальність за майбутнє країни саме під час Помаранчевої революції 2004 року. Це був ключовий момент у моєму перетворенні з пострадянського російськомовного

напроти

**Всіхсвятський скит
Святогірської лаври
(Свято-Успенська
Святогірська лавра)**

Збудований 1526 р.
з каменю; сучасну
дерев'яну споруду було
відбудовано 2009 р. після
руйнування радянськими
військами у 1947 р.;
обстріляна російськими
військами 20 червня 2022
р. Святогірськ, Донецька
область

Марія Примаченко

Голубка розпустила крила,
хоче на землі мира, 1982 р.
Гуаш, люмінесцентна фарба, папір
61,2 × 85,7 см

громадянина на представника української культури й ідентичності — на українця. І я гадаю, що мільйони моїх співвітчизників і співвітчизниць пережили цю саму трансформацію в цей час. Події 2013–2014 років лише зміцнили та консолідували українську ідентичність.

Оскільки це спільне почуття державності формувалося під час обстоювання інтересів країни під російським тиском, українська ідентичність природним чином стала антитезою російській ідентичності. Утім, і без усіх ускладнень та проблем у російсько-українських відносинах останнього часу, між культурними ідентичностями двох країн усе одно пролягла б глибока прірва, оскільки український і російський менталітети дуже відмінні один від одного. Росіяни й українці мають дві різні, хоча й пов'язані між собою історії. Ще від XVI століття українці обирали собі гетьмана на козацьких зборах, так само, як і старшину козацького війська. І на цих виборах голос кожного козака мав однакову вагу. Ці демократичні практики, разом із іншими чинниками, виховували в українцях індивідуалізм і сподівання, що громадську думку шануватимуть. Українські козаки були не безвольними підлеглими своїх командирів, а вільними людьми, і вміли орієнтуватися в складних умовах, що склалися чи то на їхній території, чи то за її кордонами, що постійно змінювалися.

Тому й у воєнні, і в мирні часи в українському суспільстві гору брала анархічна риса, яка збереглася в нас і донині.

Тим часом Росія була автократичною монархією. Століттями російське суспільство лишалося ієрархічним, і за будь-яку непокору чи порушення в ньому суворо карали. Так і сформувався колективний менталітет російського народу, звиклого до спільної, а не індивідуальної відповідальності за свої рішення та вчинки.

Для росіян цар був символом стабільності; якщо одного царя вбивали змовники або революціонери — лояльність і покора просто переадресовувалися

його наступнику. Альтернативи не було. В Україні ж історичні події посилили зневагу до влади, що залишилася після того, як у 1654 році значні території українських земель опинилися під владою Москви. Так можна окреслити передумови протилежних пріоритетів і цінностей у двох країнах, які ще більше увиразнилися починаючи з XIX століття: українці тяжіли до того, щоб на перше місце ставити свободу, тоді як росіяни обирали стабільність. І Російська імперія, і Радянський Союз постійно карали українців за їхній індивідуалізм і супротив — чи то цареві, чи комуністичній партії. Коли наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років українські селяни відмовилися вступати до колгоспів і віддавати державі своїх корів та землю, Москва у відповідь влаштувала масові депортації до Сибіру. Трохи згодом, у 1932–1933 роках, Кремль карав українців за незгоду функціонувати як радянська спільнота штучним голодом — Голодомором, під час якого загинуло від п'яти до семи мільйонів людей. Нинішнє жорстоке вторгнення — просто продовження намагань Росії зламати українську ідентичність.

І за царату, і за радянських часів Москва періодично вдавалася до політики русифікації, що підривала український менталітет та ідентичність. І почасти ця політика мала успіх. Забуваючи свою рідну українську й переходячи на мову імперії — російську, — людина втрачала важливу складову самоусвідомлення, ставала більш схильною перейматися колективними «радянськими» почуттями й проходила ініціацію в радянській системі.

Але за понад тридцять років незалежності відбулося повернення українських цінностей і відродження української мови в регіонах, де її до того було витіснено російською. І станом на тепер унікальну культурну ідентичність України прийняли багато неукраїномовних її громадян. Як на мене, найгіршим розчаруванням для Москви стало те, що більшість російськомовних українців не мають до Росії жодних теплих почуттів, а проросійських політичних симпатій — тим паче.

Цим можна пояснити жорстокість, із якою російська армія обстрілювала російськомовні міста Харків, Маріуполь і Северодонецьк. Припущення, що російськомовне населення вітатиме російські окупаційні війська, не справдилося. В Україні люди розмовляють тією мовою, якою їм зручніше — тією, якою вони звикли розмовляти, — але мова тут не визначає політичні погляди людини. Як я вже писав, дедалі більше російськомовних українців стали переходити на українську саме тому, що не хочуть, аби Москва вбачала в них потенційних союзників у своїй боротьбі за відродження Радянського Союзу чи створення нової Російської імперії. Попри важливу роль української мови у формуванні національної ідентичності, вона аж ніяк не єдиний маркер культурної належності.

Влітку 2022 року на окупованих територіях України не було скільних канікул. Російська влада вирішила, що українські діти повинні витратити літні місяці на вивчення російської мови, російської літератури та історії Росії. У їхніх підручниках з історії — спеціально виданих для окупованих територій України — жодним словом не згадано голод 1932–1933 років, ані Київську Русь (натомість використовується просто «Русь»), ані демократичні вибори

**Пересопницьке Євангеліє
(фрагмент)**

1561 р.
Волинська область
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, Київ

напроти

Свіча пам'яті, Національний
музей Голодомору-геноциду
2008 р.
Київ

гетьмана, що відбувалися в незалежній українській державі XVI–XVII століть. У цих підручниках не згадується навіть назва країни: Україна. І, ясна річ, жодного слова немає про українську ідентичність і багату культурну спадщину нашої країни, представлену артефактами, мистецькими витворами й архітектурними шедеврами у цій книжці.

Якою має бути наша відповідь? Звісно, не викреслювати згадки про Росію з наших підручників. Натомість Україна має розвивати засоби викладання історії, літератури й культури, щоб заохочувати індивідуальне їх розуміння та прийняття. Так, щоб більше жодному російському політтехнологу навіть на думку не спало деукраїнізувати Україну чи руйнувати культурну ідентичність цілої нації.

ВИШЕ (за годинниковою стрілкою, з верхнього лівого кута):

Святий Іоанн Богослов, кінець XIX – початок XX ст.,

39,3 × 29,5 см, Київська область

Покрова Пресвятої Богородиці, XIX століття,

39,8 × 29,5 см, Черкаська область

Неопалима кулина, XIX ст.,

31,4 × 21,7 см, Київська обл.

Воскресіння Христове, XIX ст.,

39,7 × 30,6 см, Київська обл.

Всі ікони: дерево, олія, Музей Івана Гончара, Київ

НАВПРОТИ (за годинниковою стрілкою, з верхнього лівого кута):

Святи Харламій і Власій, кінець XIX – початок XX ст.,

52,5 × 43 см, Полтавська область

Благовіщення, 19 ст.,

39,6 × 29,2 см, Черкаська область

Богородиця Печерська, кінець XIX – початок XX ст.,

36,7 × 27,5 см, Київська область

Богородиця Годувальниця, кінець XX ст.,

29,5 × 22,5 см, Київська область

Всі ікони: дерево, олія, Музей Івана Гончара, Київ

Витвори народного мистецтва часто мають і мистецьку, і практичну цінність. Ікони, неодмінний атрибут кожної української домівки, — це перетин утилітарного й суто декоративного мистецтва. Стор. 242.

